

مسئولیت اجتماعی دانشگاه در اتحادیه اروپا

علی صباغیان^۱

چکیده

این مقاله درصدد بررسی این پرسش است که تحولات جدیدی که عرصه آموزش عالی اروپا و دانشگاه‌ها و موسسه‌های آموزش عالی کشورهای اروپایی با آن مواجه است چگونه بر تحول نقش این نهادها به‌ویژه از جهت هم‌سازی با نیازهای جامعه و پاسخگویی به مسئولیت‌های اجتماعی آن‌ها تأثیر گذاشته است و منتج به چه استانداردهایی در این زمینه شده است؟ یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که مدل اروپایی تقویت مسئولیت اجتماعی دانشگاه با استفاده از یک رهیافت پایین به بالا نمونه‌های رویه‌های خوب در دانشگاه‌های سراسر اروپا را جمع‌آوری کرده است و سپس بر اساس آن مجموعه کاملاً جدیدی از استانداردهای شاخص به‌عنوان یک چارچوب مرجع برای مسئولیت اجتماعی دانشگاه در چهار عرصه‌ی پژوهش، آموزش، کمک به یادگیری و مشارکت اجتماعی در سراسر منطقه آموزش عالی اروپایی بنا نهاده است. هدف عمده این چهارچوب اروپایی کمک به شبکه‌سازی بین دانشگاه‌های اروپایی از منظر مسئولیت اجتماعی برای تقویت عمل اجتماعی آن‌ها و مبادله تجربیات سیاستی و عملی در عرصه‌های همچون حکمرانی سازمانی، رویه‌های پرسنلی، حفظ محیط‌زیست، رویه‌های اقدام منصفانه، موضوعات مشتری مداری، مشارکت در جامعه و توسعه و حقوق بشر و شهروندی دمکراتیک است.

واژگان کلیدی: مسئولیت اجتماعی، دانشگاه، اتحادیه اروپا

^۱ نویسنده مسئول: استادیار گروه مطالعات منطقه‌ای دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، رایانامه:

مقدمه

دانشگاه‌ها امروزه با شرایط و چالش‌های جدیدی مواجه هستند که استقلال آن‌ها از حمایت‌های حکومتی و دولتی را ضروری کرده است. شرایط متغیری که دانشگاه‌ها در آن عمل می‌کنند و نیز چالش‌هایی که آموزش عالی با آن مواجه است مواردی همچون گسترش وسیع، کاهش هزینه‌ها و حمایت‌های دولتی و عمومی از دانشگاه‌ها، متنوع شدن منابع مالی، بین‌المللی شدن، تجاری شدن و افزایش ویژگی کارآفرینی موسسه‌های آموزش عالی تحت تأثیر توسعه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی و اصلاح برنامه‌های درسی برای هماهنگ شدن با نیازهای بازار کار است. این مسائل بر کیفیت آموزش، استقلال دانشگاه‌ها، آزادی آکادمیک، تغییر نقاط تمرکز دانشگاهیان و مسئولیت‌های اجتماعی دانشگاه^۲ در قبال جامعه تأثیر گذاشته است (الزبود و هانی^۳، ۲۰۱۵). تحولات زیست‌محیطی، فرهنگی، اجتماعی و فنی موجب شده تا موسسه‌های آموزش عالی نقش سنتی خود را مورد سؤال قرار دهند. طی دو دهه‌ی اخیر تعداد زیادی از بیانیه‌ها و چارچوب‌ها اهمیت اجرای مسئولیت اجتماعی موسسه‌های آموزش عالی را پررنگ‌تر کرده است. مسئولیت اجتماعی دانشگاه عبارت است از توانایی دانشگاه برای ایجاد و اعمال مجموعه‌ای از اصول کلی و ارزش‌های خاص با استفاده از فرایندهای کلیدی مدیریت، آموزش، پژوهش و توسعه از طریق مفاد خدمات آموزشی و انتقال دانش بر اساس اصول اخلاقی، حکمرانی خوب، احترام به محیط‌زیست، تعهد اجتماعی و پیشبرد ارزش‌ها (گیفره و راتو^۴، ۲۰۱۴). مسئولیت اجتماعی به یک مفهوم دارای اهمیت روزافزون در اتحادیه اروپا و سطح جهان و به بخشی از مباحثه درباره رقابت‌پذیری و پایداری در چهارچوب جهانی شدن تبدیل شده است. در اتحادیه اروپا پیشبرد مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها نیز بیانگر نیاز به ارزش‌های مشترک و افزایش احساس وحدت و همبستگی است. از سوی دیگر مسئولیت اجتماعی شرکت به مفهوم آن است که شرکت‌های اتحادیه اروپا باید رفتار مسئولانه در هر جایی که کار می‌کنند مطابق با ارزش‌های اروپایی و هنجارها و استانداردهای پیشرفته جهانی داشته باشند. تغییرات اقتصادی و سیاسی و اجتماعی که در دهه‌های گذشته اتفاق افتاده تأثیر گسترده‌ای بر نهادهای آموزش عالی اروپا که درگیر یک روند اصلاح عمیق برای مواجه با چالش‌های فرا روی آن‌ها قرار گرفته است هستند. جهانی شدن، جامعه دانش‌بنیان، ابتکارات، توسعه فناوری‌ها و تأکید روزافزون بر نیروهای بازار از جمله عوامل کلیدی مؤثر بر مأموریت‌های، سازمان‌دهی و ساختار بندی و شیوه کارکرد ارائه خدمات آموزشی است (واسیلسکو^۵، ۲۰۱۰). این مقاله

² University Social Responsibility

³ Alzyoud & Hani

⁴ Giuffré & Ratto

⁵ Vasilescu

درصد بررسی این پرسش است که با چه عواملی موجب توجه جدید دانشگاه‌های اروپایی به موضوع مسئولیت اجتماعی شده و چه اقداماتی در این زمینه انجام شده است؟ در این چارچوب مقاله ابتدا مفهوم مسئولیت اجتماعی را توضیح خواهد داد و سپس مسئولیت اجتماعی شرکتی که به‌عنوان بستری برای شکل‌گیری مسئولیت دانشگاه‌های عمل کرده را مورد بررسی قرار خواهد داد. در بخش دیگر مقاله مسئولیت اجتماعی دانشگاه به مفهوم کلی آن تبیین خواهد شد و آنگاه ضمن بررسی رویکرد دانشگاه‌های اروپایی به مسئولیت اجتماعی جدیدترین استانداردهای مسئولیت اجتماعی دانشگاه که از سوی اتحادیه اروپا ارائه شده ذکر خواهد شد. مسئولیت اجتماعی به‌طور روزافزون به یک مفهوم مهم جهانی و به بخشی از مباحثه مربوط به رقابتی بودن و تاب‌آوری در فضای جهانی شدن تبدیل شده است. یکی از پرکاربردترین تعاریف از مسئولیت اجتماعی، تعریفی است که از سوی شورای جهانی کسب‌وکار برای توسعه پایدار^۶ ارائه شده است. در این تعریف مسئولیت اجتماعی به‌عنوان تعهد مستمر شرکت‌ها به رفتار اخلاقی و کمک به توسعه اقتصادی هم‌زمان با بهبود بخشیدن به کیفیت زندگی نیروی کار خود و خانواده‌های آن‌ها و نیز جوامع محلی و جامعه به‌عنوان یک کل تلقی شده است (الزیود و هانی، ۲۰۱۵). مسئولیت اجتماعی^۷ امروزه بسیار فراتر از مفهوم بشردوستی است. این مفهوم درباره کمک به توسعه پایدار و ارائه راه‌حل‌های کنشگرایانه به چالش‌های اجتماعی و زیست‌محیطی است (واسیلسکو و همکاران^۸، ۲۰۱۰). طبق نظر والایز^۹ مسئولیت اجتماعی تلاشی برای باز فرموله کردن ماهیت سازمان از طریق نظریه مدیریت مشترک به سمت اخلاقیات، بازتعریف مرزهای سازمانی به نحو نفوذپذیرتر و همبسته‌تر با محیط اجتماعی و طبیعی آن است (گیفره و راتو، ۲۰۱۴). استیلای فراگیر مسئولیت اجتماعی حوزه‌ای را متجلی ساخته که دربرگیرنده موضوعات متعددی مانند توسعه پایدار، حفاظت محیط‌زیست، برابری اجتماعی، رشد پایدار اقتصادی و اخلاقیات در کسب‌وکار است و زیربنای اساسی برای کسب‌وکار فراهم می‌سازد که بهبود وضعیت کاری از طریق آن میسر می‌شود. از سویی دیگر، بین اخلاقیات کسب‌وکار و مسئولیت‌پذیری اجتماعی سازمان رابطه تنگاتنگی وجود دارد. مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌تواند بر کسب‌وکار تأثیرات چشم‌گیری داشته باشد و امروزه این تأثیر از قبل مهم‌تر شده است. مسئولیت‌پذیری اجتماعی دربرگیرنده موضوعاتی مانند روابط متقابل شرکت‌ها، جامعه و به‌ویژه تحمیل تأثیر منفی و مضر فعالیت‌های شرکت‌ها بر افراد و جوامع است. مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌تواند به‌عنوان مفهومی در نظر گرفته شود که به‌موجب آن، سازمان‌ها بر منافع ذی‌نفعان خود

⁶ World Business Council for Sustainable Development, 1998

⁷ Social Responsibility

⁸ Vasilescu *et al*

⁹ Vallaeyes

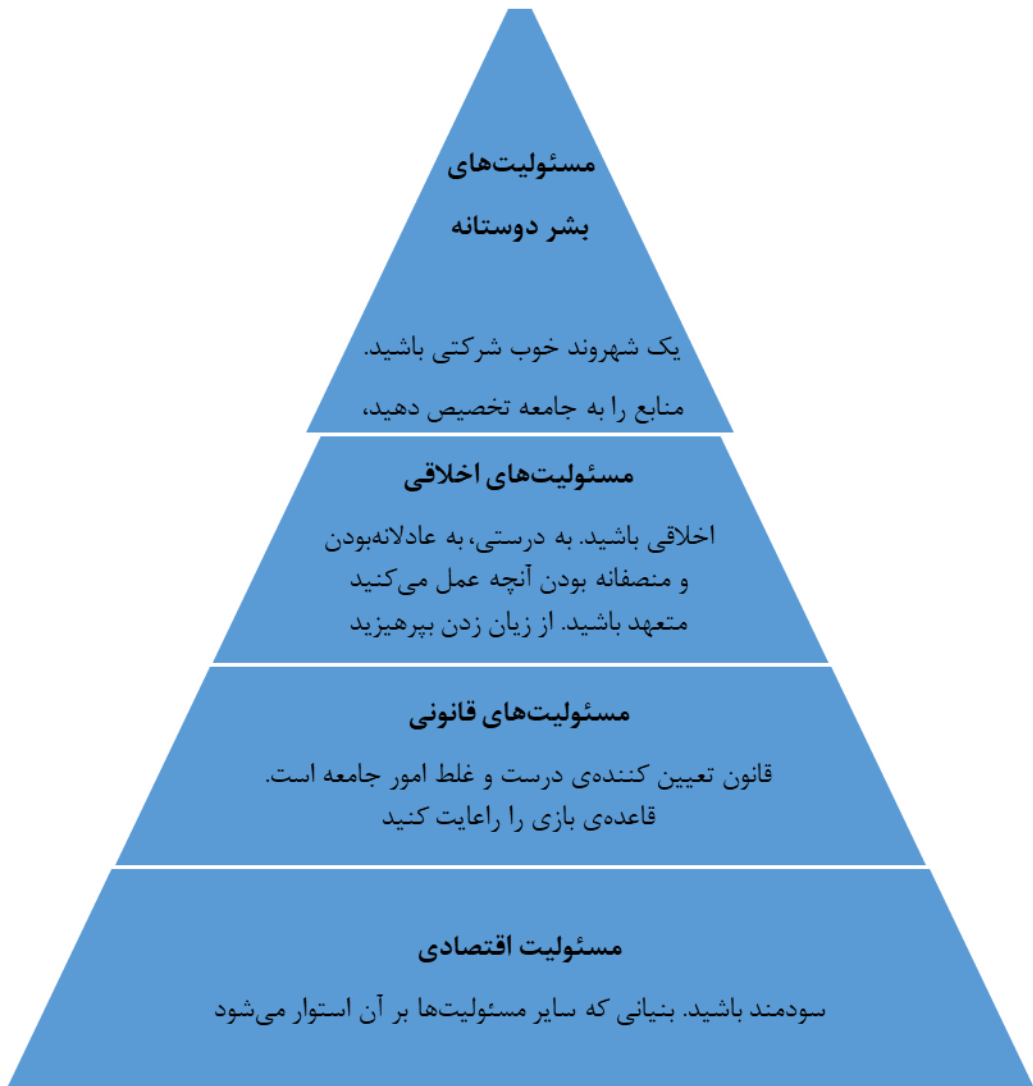
نه فقط از راه انطباق با الزامات قانونی بلکه با گسترش اختیاری تعهدات خود برای افزایش ارزش به جامعه تأکید دارند. در واقع مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها، رویکردی متعالی به کسب‌وکار است که تأثیر اجتماعی یک سازمان بر جامعه، چه داخلی و چه خارجی را موردنظر قرار می‌دهد و هدف اصلی آن گرد هم آوردن تمام بخش‌ها، اعم از دولتی، خصوصی و داوطلبان، جهت همکاری با یکدیگر است تا از یک سو موجب هم‌سویی منافع اقتصادی با محیط‌زیست و از سوی دیگر سبب توفیق، رشد و پایداری کسب‌وکار شود و به لحاظ منافع و ارزشی که مسئولیت‌پذیری اجتماعی برای هر کسب‌وکار ایجاد می‌کند، بهره‌گیری از آن را ضروری می‌سازد (امیری، ۱۳۹۶). مسئولیت اجتماعی شرکتی^{۱۰} طی چند دهه اخیر به شدت مورد توجه قرار گرفته است. در سال‌های اخیر مسئولیت اجتماعی شرکتی در بین کارکنان شرکت‌ها و نیز اندیشمندان توجه زیادی به خود جلب کرده است. مسئولیت اجتماعی شرکتی به‌عنوان یک رویه کلیدی برای شرکت‌های دنیای امروزه تلقی می‌شود چراکه این مسئولیت دربردارنده آثار اخلاقی و اجتماعی است که موجب تقویت روابط سودمند بین شرکت‌ها و سهامداران آن می‌شود. بسیاری از اندیشمندان مسئولیت اجتماعی شرکتی را به‌عنوان "فعالیت‌های انجام‌شده توسط شرکت‌ها برای تقویت ارادی عملکرد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی آن‌ها می‌دانند. برخی دیگر مسئولیت اجتماعی شرکتی را یک نوع شهروندی شرکتی تلقی می‌کنند که شرکت از طریق آن قادر به انجام فعالیت‌های اجتماعی برای تقویت توسعه و رفاه جامعه می‌شود (گونچو و گورگولو^{۱۱}، ۲۰۱۸). شاپویان^{۱۲} تصریح کرده که پذیرش مسئولیت اجتماعی شرکتی مبتنی بر جوانب اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است که بسیار از شرکت‌ها باید آن را مدنظر قرار دهند. بعلاوه در این چهارچوب بعد عملکرد اخلاقی و معنوی شرکت نسبت به ذینفعان و نیز این امر که یک سازمان موفق در یک جامعه سالم و پایدار موفق می‌شود (گیفره و راتو، ۲۰۱۴). مسئولیت اجتماعی شرکتی خود را به‌عنوان یک مفهوم بر عرصه اقتصاد تحمیل کرده است تا سازمان‌ها از این طریق امور و موضوعات جوامع ذی‌ربط را مورد توجه قرار دهند و مسئولیت تأثیر فعالیت‌های خود بر مشتریان، شرکا، کارکنان، محیط‌زیست و جامعه را بر عهده گیرند. با توجه به اینکه سازمان‌های تجاری در وهله اول در پی کسب سود هستند ملاحظه می‌شود که مسئولیت اجتماعی آن‌ها بر پایه میزان سودی استوار است که به دست می‌آورند. با وجود این، امروزه دیگر شرکت‌ها تنها بر مبنای میزان سودآوری خود مورد ارزیابی قرار نمی‌گیرند بلکه مفاهیم نوین باهدف ایجاد شرایط کار مساعد در پاسخگویی به تحولات جدید در جنبه‌های مدیریتی، اقتصادی و فنی آن‌ها ظهور کرده است. به‌رغم تفاوت‌هایی که در تعاریف ارائه‌شده

¹⁰ Corporat Social Responsibility

¹¹ Goncu & Gorgulu

¹² Shawyun

از مسئولیت اجتماعی شرکتی ارائه شده است، کارول سال ۱۳۹۹ با ترسیم آنچه به عنوان هرم مسئولیت اجتماعی کارول معروف شده بر این تفاوت‌های مفهومی فائق آمده است. هرم کارول دربردارنده چهار عنصر (سطح) مسئولیت اقتصادی، قانونی، اخلاقی و بشردوستانه است. این عناصر از قاعده هرم شروع و به رأس آن ختم می‌شود.

شکل ۱. هرم مسئولیت اجتماعی

مسئولیت اقتصادی: این مسئولیت‌ها دربردارنده آن دسته از مسئولیت‌ها با عملکرد منفعت سازی است که مزیت نسبی سازمان را استمرار می‌بخشد، تقویت می‌کند، به سطح بالای

کارآمدی عملیاتی می‌رساند و موفقیت واحدهای اقتصادی را از طریق سرمایه‌گذاری سودبخش تضمین می‌کند. مسئولیت‌های قانونی: این مسئولیت‌ها شامل آن دسته از مسئولیت‌هایی است که با اجرای قوانین و همخوانی با مقررات دولتی از جمله حساسیت داشتن به مقررات محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی و نیز تبعیت کردن از قوانین جامعه مرتبط است. موفقیت یک واحد اقتصادی در کناره‌گیری از قوانین به دست نمی‌آید. مسئولیت‌های اخلاقی: این به معنای آن است که کار یک سازمان یا یک واحد باید در چهارچوب شهروندی خوب و مطابق با قوانین و مقررات و عادت‌های مثبت جامعه و استانداردهای اخلاقی باشد. مسئولیت‌های بشردوستانه: به معنی همگرایی عملکرد واحدها با عملکرد مطابق با جنبه‌های انسان دوستانه و بشردوستانه از طریق فعالیت‌های داوطلبانه و کمک به برنامه‌های فرهنگی و کمک به افزایش کیفیت زندگی است (بخاری^{۱۳}، ۲۰۱۷). مسئولیت اجتماعی شرکتی در واقع یک الگوی شرکتی خودتنظیمی است که هدف آن تقویت جایگاه، احترام و مشروعیت شرکت از طریق افزایش تعامل شرکت با محیط اجتماعی و فیزیکی آن در انظار عمومی است. رویه‌های ارتباطی و شبکه‌ای نقش مهمی برای مسئولیت اجتماعی شرکتی به‌منظور گسترش پیام‌های موردنظر شرکت در میان گروه‌های بزرگ‌تری از افراد کمک می‌کند. پیشبرد تحولات سازمانی تغییرات سازمانی و اجتماعی مستلزم ایجاد یک راهبرد مؤثر مسئولیت اجتماعی شرکتی است که مشوق لازم برای همکاری افراد داخل و خارج از آن را فراهم کند. این امر در مورد دانشگاه‌ها به‌عنوان واحدهایی که با جامعه ارتباط دارند نیز صادق است (گونچو و گورگولو، ۲۰۱۸). اهمیت مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها موجب شده تا سازمان جهانی استانداردسازی^{۱۴} به ارائه یک راهنما در این خصوص با عنوان ایزو ۲۶۰۰۰ اقدام کند. راهنمای مسئولیت اجتماعی این سازمان برای همه نوع سازمان اعم از عمومی، خصوصی و غیردولتی کاربرد دارد. ایزو ۲۶۰۰۰ در خصوص مسئولیت اجتماعی به سازمان‌ها راهنمایی‌های زیر را ارائه می‌کند.

مدیریت سازمانی، رویه‌های پرسنلی، محیط‌زیست، رویه‌های عملکرد منصفانه، موضوعات مربوط به مصرف‌کنندگان، مشارکت و توسعه جامعه به اضافه دو مفهوم به‌هم‌پیوسته‌ی رهیافت کل‌گرایانه و وابستگی متقابل. طبق ایزو ۲۶۰۰۰ مسئولیت اجتماعی از این موارد حمایت می‌کند. مزیت نسبی، خوش‌نامی و شهرت، توانایی جذب و حفظ کارگران یا اعضا، مشتریان یا مصرف‌کنندگان، نگهداری روحیه کارآفرینی، تعهد و بهره‌وری، دیدن سرمایه‌گذاران، مالکان، خیران، حامیان و جامعه مالی و روابط با شرکت‌ها، دولت‌ها، رسانه‌ها، عرضه‌کنندگان، نمایندگان مجلس، مشتریان و جامعه‌ای که در آن عمل می‌کنند. همچنین

¹³ Bokhari

¹⁴ International Organization for Standardization (ISO)

¹⁵ ISO 26000

هفت اصل مسئولیت اجتماعی شرکتی طبق ایزو ۲۶۰۰۰ به شرح زیر اعلام شده است. پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری، شفافیت، رفتار اخلاقی، احترام به منافع ذینفعان، احترام به حاکمیت قانون، احترام به الگوهای رفتاری بین‌المللی و احترام به حقوق بشر. دانشگاه‌ها از منظر اهداف چندگانه نقش حیاتی در جوامعشان در عرصه تولید دانش و توسعه تخصص‌های لازم ایفا می‌کنند. وظایف و فعالیت‌هایی که به‌طور سنتی با این نقش مرتبط بودند چندوجهی هستند و در دهه گذشته به‌شدت تحت تأثیر روندها، تقاضاها و انتظارات نشست‌گرفته از خارج دانشگاه قرار گرفته‌اند. یک عنصر مهم در این زمینه ظهور جهانی اقتصاد دانش‌بنیان است که دانشگاه‌ها را به‌عنوان یک نهاد کلیدی دانش آشکارتر کرده است. درعین‌حال اهمیت سیاسی مفهوم اقتصاد دانش‌بنیان کنترل داخلی سنتی دانشگاه‌ها بر فرایندهای اولیه آموزش و پژوهش را با چالش مواجه کرده است. گفته می‌شود که اقتصاد دانش‌بنیان موفق نیازمند یک دانشگاه برون‌گرا تر است؛ یعنی دانشگاهی که نیازهای جامعه را در مدیریت فرایندهای اولیه به‌طور جدید مدنظر قرار دهد و به‌طور آگاهانه‌تر با شرکای اجتماعی مختلف مشارکت کند. این تحولات به‌طور آشکار تأثیر زیادی بر روابط بین دانشگاه و جامعه دارد (ماسن و همکاران^{۱۶}، ۲۰۱۹). در حال حاضر اهمیت تعهد اجتماعی در عملکرد حرفه‌ای با تأکید بر نقش دانشگاه‌ها در کمک به توسعه پایدارتر از طریق مسئولیت اجتماعی دانشگاه پررنگ‌تر شده است. مسئولیت اجتماعی دانشگاه عبارت است از توانایی دانشگاه در تدوین و اجرای مجموعه‌ای از اصول کلی و ارزش‌های خاص با استفاده از چهار فرایند مدیریت، آموزش، پژوهش و گسترش از طریق ارائه خدمات آموزشی و انتقال دانش بر مبنای اصول اخلاقی، حکمرانی خوب، احترام به محیط‌زیست، مدیریت اجتماعی و ترویج ارزش‌های جامعه. اگرچه دانشگاه تأثیر مستقیمی بر آینده جهان برای تعلیم افراد و رهبران حرفه‌ای دارد اما درعین‌حال یک بازیگر اجتماعی است که می‌تواند آموزش دانشجویان را طبق واقعیت‌های اجتماعی به پیش برد و دانش را برای همه دسترسی‌پذیر کند (گیفره و راتو، ۲۰۱۴). مسئولیت اجتماعی دانشگاه شامل عرصه‌های مختلف همچون نیاز به تقویت تعهد مدنی و شهروندی فعال، ارائه خدمات به اجتماع از طریق مشارکت و توسعه جامعه، کمک به توسعه اقتصادی و ملی، ایجاد رهیافت‌های اخلاقی به مسائل، ایجاد یک حس شهروندی مدنی از طریق تشویق دانشجویان، اساتید و کارمندان به ارائه خدمات اجتماعی به جوامع محلی‌شان، افزایش تعهد زیست‌محیطی برای توسعه پایدار محلی و جهانی، توسعه منابع انسانی محلی و جهانی، گسترش دانش بشر از طریق انجام پژوهش و ارائه آموزش‌های باکیفیت برای ملت و بشریت است (الزیود و هانی، ۲۰۱۴). از بین تعاریف مختلفی که برای مسئولیت اجتماعی دانشگاه در سال‌های اخیر ارائه شده تعریفی که فرانسویس والایز در سال ۲۰۰۷ ارائه کرده

بیشتر موردقبول واقع شده و از اعتبار بیشتری برخوردار گردیده است. در این تعریف مسئولیت اجتماعی دانشگاه " یک سیاست عدالت اخلاقی در فعالیت‌های جامعه دانشگاهی (دانشجویان، اساتید و کارمندان) از طریق مدیریت مسئولانه تأثیرات آموزشی، دانشی، کاری و زیست‌محیطی دانشگاه در یک گفتگوی مشارکت جویانه با جامعه برای ایجاد توسعه پایدار" تلقی شده است. والایز و همکارانش در تلاش مرحله‌به‌مرحله خود برای ارائه یک راهنمای مفصل در زمینه مسئولیت اجتماعی دانشگاه در سال ۲۰۰۹ یک چارچوب مفهومی دارای چهار مرحله زیر را ارائه کرده است. تعهد که بیانگر پای بندی دانشگاه به پروژه‌ها، مأموریت‌ها و ارزش‌های موسسه است. خود ارزیابی که یعنی وجود ابزاری کمی و کیفی برای ارزیابی چهار عرصه کلیدی دانشگاه (مدیریت سازمانی، آموزش، پژوهش و مشارکت اجتماعی). پذیرش به معنی تأیید نتایج ارزیابی علیه مأموریت‌های دانشگاه و برنامه‌ریزی عرصه‌های بهبود و اجرای پروژه‌های مسئولیت اجتماعی و پاسخگویی که یعنی وجود ایده‌هایی برای ارزیابی و ابلاغ نتایج پروژه‌های بهبود در موسسه (الوارز و لوزانو^{۱۷}، ۲۰۱۲).

نتایج

مسئولیت اجتماعی دانشگاه در اروپا

در سه دهه اخیر تغییرات در ماهیت نظام بین‌الملل و ظهور چالش‌هایی خارجی همچون جهانی‌شدن، تغییر ماهیت اقتصاد جهانی، تشدید رقابت‌های اقتصادی از سوی شرکای اتحادیه و پیامدهای بحران اقتصادی از یک‌سو و بروز چالش‌های اقتصادی-اجتماعی در داخل اتحادیه اروپا همچون رشد اقتصادی پایین، افزایش نرخ بیکاری، کهن‌سالی جامعه اروپا، تغییرات آب و هوایی و کمبود منابع انرژی از سوی دیگر باعث شد تا اتحادیه اروپا نسبت به کارآمدی سیاست‌های اقتصادی خود تردید کند و به‌سوی تحول در اقتصاد کلان حرکت کند. همچنین خود عرصه آموزش عالی نیز دچار تحولاتی شد که در کنار الزامات خارج از این بخش، متحول کردن آن را بیش‌ازپیش ضروری می‌کرد. تحولات سریع خارج از عرصه‌ی آموزش عالی که تأثیر عمیقی بر تحول سیاست‌های آموزش عالی در اروپا گذاشت را می‌توان به شرح زیر برشمرد: تحولات فناورانه: با ظهور انقلاب دیجیتال کاربرد فناوری‌های دیجیتالی و کلاً دیجیتالی شدن به نیاز اساسی برای جوامع تبدیل شد. تحولات اجتماعی: رشد نابرابری‌ها به‌نحوی که به کوچک شدن طبقات متوسط و رشد بی‌ثباتی طبقاتی انجامید، بحران دولت‌ها رفاهی سنتی، پیر شدن جمعیت، رشد کاهش جمعیت، افزایش بیکاری جوانان، چالش‌های سبک زندگی، بحران پناهندگان از جمله رشد سریع تعداد

¹⁷ Álvarez & Lozano

آن‌ها و نیز سخت شدن دیدگاه‌ها به آن‌ها در بسیاری از کشورهای اروپایی. تحولات سیاسی: ظهور ایدئولوژی‌های پوپولیستی، به چالش کشیده شدن وضع موجود و دموکراسی‌ها، افزایش خشونت‌های افراط‌گرایانه و کاهش اجماع بر اصول اساسی سیاسی و اجتماعی. تحولات اقتصادی: خارج شدن آهسته از رکود اقتصادی و بحران مالی، ظهور حمایت‌گرایی، تشدید تنش میان قدرت‌های صنعتی قدیمی و نوظهور و وجود دیدگاه‌های به‌شدت متناقض درباره جهانی‌شدن. تحولات فرهنگی: ظهور نوعی فرهنگ واپس‌گرایانه به ارزش‌های فرهنگی منسوخ‌شده. تحولات منطقه‌ای: حرکت اتحادیه اروپا به سمت آینده جدید درحالی‌که تنش‌های در درون اروپای بزرگ‌تر رو به رشد است مانند شکل‌گیری موج‌های جدید جهانی‌شدن و چالش‌های برگزیت (صبایان، ۱۳۹۸). در این چهارچوب، بعد اجتماعی آموزش عالی که در شروع اعلامیه بولونیا در سال ۱۹۹۹ غایب بود، در اعلامیه‌های وزیران آموزش عالی عضو فرایند بولونیا در لندن (۲۰۰۷) و لوون (۲۰۰۹) به یک موضوع اصلی تبدیل شد و هدف آن افزایش مشارکت در آموزش عالی اروپا توسط همه شهروندان بود. در این راستا بیشتر دانشگاه‌های اروپایی نسبت به اهمیت "بعد اجتماعی" خود حساس و آگاه شده‌اند و اقداماتی را برای مطرح کردن این موضوع در اولویت‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌های روزانه قرار داده‌اند. در پاسخ به نیازهای روزافزون به مشارکت دانشگاه در جامعه و عمل بر اساس مسئولیت اجتماعی در دانشگاه‌های اروپا، کمیون اروپا بستر اجرای یک پروژه با عنوان مسئولیت اجتماعی دانشگاه در اتحادیه اروپا را فراهم کرد. این طرح یک مدل اروپایی برای تقویت مسئولیت اجتماعی دانشگاه در بلندمدت ایجاد کرد. این طرح با استفاده از یک رهیافت پایین به بالا به جمع‌آوری نمونه‌های رویه‌های خوب در دانشگاه‌های سراسر اروپا اقدام کرد و سپس بر اساس آن مجموعه کاملاً جدیدی از استانداردهای شاخص بنا نهاد. این استانداردها یک چهارچوب مرجع برای مسئولیت اجتماعی دانشگاه در سراسر منطقه آموزش عالی اروپایی است که مطابق با مسئولیت اجتماعی دانشگاه به‌عنوان یک صلاحیت محوری دانشگاه‌های اروپایی در چهار عرصه پژوهش، آموزش، کمک به یادگیری و مشارکت اجتماعی مدنظر قرار گرفته است. هدف عمده‌ی این طرح ایجاد یک چهارچوب اروپایی بود که به شبکه‌سازی بین دانشگاه‌های اروپایی از منظر مسئولیت اجتماعی برای تقویت عمل اجتماعی آن‌ها و مبادله تجربیات سیاستی و عملی در عرصه‌های همچون حکمرانی سازمانی، رویه‌های پرسنلی، محیط‌زیست، رویه‌های اقدام منصفانه، موضوعات مشتری‌مداری، مشارکت در جامعه و توسعه و حقوق بشر و شهروندی دموکراتیک کمک کند (دیما^{۱۸}، ۲۰۱۷).

استانداردهای مسئولیت اجتماعی دانشگاه در اروپا

تلاش‌های اتحادیه اروپا برای تدوین مجموعه‌ای از استانداردها در زمینه مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌های اروپایی در قالب یک طرح توسط دانشگاه پلی‌تکنیک بخارست ظهور کرد. نتایج حاصل از این طرح که با کمک مالی کمیسیون اروپا انجام شده به‌عنوان جدیدترین استانداردهای مسئولیت اجتماعی دانشگاه در اروپا شناخته می‌شود. این استانداردها که چهار حوزه پژوهش، آموزش، حمایت از یادگیری و مشارکت اجتماعی؛ حکمرانی؛ پایداری زیست‌محیطی و اجتماعی و رویه‌های منصفانه را شامل می‌شود به شرح زیر است.

پژوهش، آموزش، حمایت از یادگیری و مشارکت اجتماعی

برای تضمین اینکه فعالیت‌های آکادمیک اصلی موسسه‌های آموزش عالی تحت تأثیر ارزش‌ها و اصول مسئولیت اجتماعی باشد، موسسه باید به این موارد عمل کند. تضمین آزادی آکادمیک برای کارکنان و دانشجویان، دسترسی گسترده و متنوع به آموزش در چارچوب تعهد به آموزش مادام‌العمر، مدیریت پذیرش دانشجویان به شیوه شفاف و عادلانه با استفاده از معیارهای عینی برای اعلام تصمیمات گزینش و فراهم نمودن بستر بازخورد سازنده از سوی کسانی که موردپذیرش قرار نگرفته‌اند، تضمین اینکه منابع مالی عمومی که برای کمک به آموزش و شهریه دانشجویان اختصاص یافته برای هدف تعیین شده مصرف شده است، الزام به اینکه برنامه‌های درسی توسط پژوهش‌های اخلاقی و دارای مسئولیت اجتماعی شکل گرفته و دانش‌آموختگان آن هم‌زمان از ویژگی داشتن تفکر، تصمیم‌سازی، شهروندی فعال و توانایی اشتغال مستند محور برخوردار است، پذیرش یک رهیافت یاد دهنده - محور برای آموزش و حمایت از دانشجویان و تضمین استفاده از ارزیابی و بازخورد برای تقویت یادگیری، تسهیل یادگیری همکارانه و مستقل که فراتر از کلاس‌های درس است و به درون جامعه منتهی می‌شود، فراهم نمودن همکاری بین‌الملل و حمایت از نقل‌وانتقال فرامرزی دانشجویان و پرسنل، اعمال پروتکل‌های اخلاقی برای پژوهش، آموزش و فعالیت‌های وابسته، تسهیل گفت‌وگو بین جامعه پژوهش، عامه مردم و سیاست‌گذاران برای مرتبط کردن پژوهش با مسائل دنیای واقعی و بهبود بخشیدن به کمک به جامعه از طریق دسترسی آزاد به نتایج تحقیقات و فعالیت‌های مشارکت عمومی

حکمرانی

اصول مسئولیت اجتماعی از طریق خط‌مشی، راهبرد، رویه‌ها و فرایندهای موسسه مورداحترام و توجه قرار می‌گیرد. این موارد به‌عنوان عنصر لاینفک پاسخگویی مدیریت و مشارکت ذینفعان تمامی سطوح را در برمی‌گیرد لذا موسسه باید این موارد را انجام دهد.

نوعی فرهنگ مسئولیت اجتماعی با استانداردهای بالای اخلاقی و حرفه‌ای و پروتکل‌های روشن برای پیشگیری از تضاد منافع ترویج کند، شناسایی رسمی تشکل‌های کارکنان و دانشجویان و توجه به آن‌ها به‌عنوان یک شریک در حکمرانی و تصمیم‌گیری‌ها و اجازه دادن به نمایندگان آن‌ها برای حضور در هیئت‌رئیس (یا موارد مشابه) و کمیته‌های مشورتی آن، تضمین اینکه مسئولیت اجتماعی به‌عنوان یک تعهد محوری از سوی هیئت‌رئیس و مدیریت ارشد تلقی شود و اینکه عملکرد مسئولیت اجتماعی در گزارش ارزیابی‌های سالانه موردتوجه قرار گیرد، تلاش مستمر برای ارزیابی تهدیدات و پیامدهای فعالیت‌ها از جهت تضمین مطابقت آن‌ها با قوانین و استانداردها مربوطه، هدایت مسئولانه سرمایه‌گذاری‌ها از نظر اخلاقی و اجتماعی با گزارش دهی جامع عمومی معیارها و تصمیمات، مشارکت فعالان در شبکه‌های مسئولیت اجتماعی مربوطه، گزارش دهی درباره پیشرفت‌های حاصله در زمینه دستیابی به اهداف تعیین‌شده مسئولیت اجتماعی و انتشار نتایج بررسی‌های داخلی و خارجی، شکایت‌ها، دادرسی‌های آکادمیک و منابع مالی و محل مصرف آن‌ها

پایداری زیست‌محیطی و اجتماعی

موسسه به پایداری زیست‌محیطی و تنوع زیست‌محیطی در تمام ابعاد فعالیت‌های خود از جمله استفاده از کالاها، خدمات و کار ارزیابی تصمیمات متعهد باشد. اقدامات لازم برای تضمین اینکه تعهداتش عملی شده را انجام دهد و به موارد زیر توجه نماید. تضمین اینکه سیاست‌ها و رویه‌های آن‌ها هرگونه تأثیر منفی بر محیط‌زیست ناشی از فعالیت‌ها یا چرخه تأمین را به حداقل می‌رساند، توسعه پایدار را تقویت کند، یک برنامه بهبودسازی مستمر که حرکت به سمت فعالیت‌های پاک‌تر، پایدارتر، همبسته‌تر، کم‌مصرف‌تر، کمتر تولید کنند ضایعات را ارائه دهد، گزارش‌های پایداری زیست محیطی و ارزیابی خطرات و اقدامات مربوط محیط‌زیست و اجتماع و زنجیره تأمین را به‌طور مستمر منتشر کند، استفاده از فناوری‌های دمساز با محیط‌زیست، کم‌مصرف از لحاظ مصرف انرژی را ترویج کند، تأمین مسئولانه و پایدار نیازها، انتشار یک راهنمای اخلاقی و رفتاری برای تصمیم‌سازی در زمینه تأمین نیازها و تدارکات که دربردارنده حقوق کارگران و اصول تجارت منصفانه و تقویت مسئولیت اجتماعی و تاب‌آوری در موارد مؤثر بر زنجیره تأمین باشد، تضمین احترام و رعایت حقوق بشر، حاکمیت قانون و الزامات داخلی و بین‌المللی مبارزه با فساد و تضمین اینکه همه فعالیت‌های بین‌المللی به توسعه انسانی و اجتماعی کمک می‌کند و در هر موقعیت ممکن فقر، کیفیت زندگی، پیشرفت صلح و تقویت حل‌وفصل منازعات را مدنظر قرار دهد.

رویه‌های منصفانه

موسسه عدالت و برابری کارکنان، دانشجویان و عندالاقضا سایر افراد و سیاست‌ها و رویه‌ها را باهدف جلوگیری از تبعیض یا بی‌عدالتی تضمین کند. لذا موسسه باید کثرت‌گرایی و تنوع را تقویت کند و برابری را صرف‌نظر از سن، فرهنگ، نژاد و جنسیت تضمین کند، رویه‌های آزاد، شفاف، منصفانه و عادلانه استخدام و ترفیع کارکنان را از طریق اقدامات مثبت را موردتوجه و عمل قرار دهد و توسعه منابع انسانی جامع هماهنگ با مسئولیت اجتماعی را ارائه کند، از طریق مذاکره با اتحادیه‌های کارکنان، پروتکل‌های جامع ارتباط، مشاوره و مذاکره با کارکنان را ایجاد کند و این موارد را پیاده‌سازی کند، سلامتی امنیت جسمی، اجتماعی و روانی کارکنان و دانشجویان را بالاتر از حداقل شرایط قانونی ارتقا می‌بخشد، برابری فرصت را ترویج می‌کند، پرداخت عادلانه و منصفانه و شرایط مساوی را تضمین می‌کند و فعالانه اقداماتی برای جلوگیری از نابرابری از طریق توسعه شغلی انعطاف‌پذیر و فرصت‌های پیشرفت انجام می‌دهد، تضمین می‌کند که شرایط کار حداقل مطابق با قوانین ذی‌ربط داخلی، توافق‌نامه‌های دسته‌جمعی و استانداردهای اجرایی سازمان بین‌المللی کار باشد و همه تلاش خود را برای جلوگیری از تبدیل‌شدن وضعیت نیروی کار از ثابت به موقت انجام دهد، آزادی اتحادیه‌های را تضمین کند و به چانه‌زنی دسته‌جمعی احترام بگذارد، دارای رویه‌های شکایات و رویه‌های انضباطی شفاف و عادلانه باشد و تضمین کند که شکایات و موارد انضباطی سریع و عادلانه مورد رسیدگی قرار می‌گیرد، مجازات احتمالی برای موارد اثبات‌شده نقض الزامات اخلاقی یا موارد مرتبط با آن را منتشر می‌کند و افشا کنندگان خطاکاران محافظت کند، خدمات پشتیبانی حرفه‌ای برای رفع نیازهای اضافی دانشجویان و کارکنان دارای معلولیت ارائه دهد، در مورد سیاست تهیه و خرید موارد موردنیاز خود با تأمین‌کنندگان ارتباط برقرار کند و از تحقیقات برای اطلاع‌رسانی تصمیم‌گیری‌های خرید خود استفاده کند.

نتیجه‌گیری

این مقاله نشان داد که شرایط متغیری که دانشگاه‌ها امروزه در آن عمل می‌کنند و نیز چالش‌هایی همچون گسترش وسیع، کاهش هزینه‌ها و حمایت‌های دولتی و عمومی از دانشگاه‌ها، متنوع شدن منابع مالی، بین‌المللی شدن، تجاری شدن و افزایش ویژگی کارآفرینی موسسه‌های آموزش عالی تحت تأثیر توسعه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی و اصلاح برنامه‌های درسی برای هماهنگ شدن با نیازهای بازار کار که موسسه‌های آموزش عالی با آن مواجه هستند بر کیفیت آموزش، استقلال دانشگاه‌ها، آزادی آکادمیک، تغییر نقاط تمرکز دانشگاهیان و مسئولیت‌های اجتماعی دانشگاه در قبال جامعه تأثیر گذاشته است. در اروپا نیز مجموعه‌ای از تحولات فناورانه، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی فرهنگی و منطقه‌ای

موجب شده است تا دانشگاه‌های اروپایی نسبت به اهمیت "بعد اجتماعی" خود حساس و آگاه شوند و اقداماتی را برای مطرح کردن این موضوع در اولویت‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌های روزانه قرار داده‌اند. در پاسخ به نیازهای روزافزون به مشارکت دانشگاه در جامعه و عمل بر اساس مسئولیت اجتماعی در دانشگاه‌های اروپا، کمیسیون اروپا بستر اجرای یک پروژه با عنوان مسئولیت اجتماعی دانشگاه در اتحادیه اروپا را فراهم کرد. این طرح یک مدل اروپایی برای تقویت مسئولیت اجتماعی دانشگاه در بلندمدت است که با استفاده از یک رهیافت پایین به بالا به جمع‌آوری نمونه‌های رویه‌های خوب در دانشگاه‌های سراسر اروپا اقدام کرده است و سپس بر اساس آن مجموعه کاملاً جدیدی از استانداردهای شاخص بنا نهاده است. این استانداردها یک چهارچوب مرجع برای مسئولیت اجتماعی دانشگاه در سراسر منطقه آموزش عالی اروپایی است که مطابق با مسئولیت اجتماعی دانشگاه به‌عنوان یک صلاحیت محوری دانشگاه‌های اروپایی در چهار عرصه پژوهش، آموزش، کمک به یادگیری و مشارکت اجتماعی مدنظر قرار گرفته است. هدف عمده‌ی این طرح ایجاد یک چهارچوب اروپایی بود تا با شبکه‌سازی بین دانشگاه‌های اروپایی از منظر مسئولیت اجتماعی به تقویت عمل اجتماعی آن‌ها و مبادله‌ی تجربیات سیاستی و عملی در عرصه‌هایی همچون حکمرانی سازمانی، رویه‌های پرسنلی، محیط‌زیست، رویه‌های اقدام منصفانه، موضوعات مشتری مداری، مشارکت در جامعه و توسعه و حقوق بشر و شهروندی دموکراتیک کمک کند.

منابع

۱. امیری، سمیه (۱۳۹۶). مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها. دو فصلنامه علمی تخصصی راهبردهای حسابداری، ۵۹-۷۵.
۲. صباغیان، علی (۱۳۹۸). الزامات و پیامدهای تحول حکمرانی آموزش عالی در اروپا. سیاست‌گذاری عمومی، ۵ (۲)، ۲۴۷-۲۲۹.
3. Álvarez, A. W & Lozano, M. R. (2012). University Social Responsibility (USR) in the Global Context: An Overview of Literature. *Business & Professional Ethics Journal*, 493-475
4. Alzyoud, S. A & Hani, K. B. (2015). Social Responsibility in Higher Education Institutions: Application Case From The Middle East. *European Scientific Journal March 2015 edition vol.11, No. 11 (8)*, 122-129.
5. Bok, D. (1982). *Beyond the Ivory Tower: Social Responsibilities of the Modern University*. Massachusetts: Harvard University Press.

6. Bokhari, A. A. (2017) .University Social Responsibility(USR) and Sustainable Development: A Conceptual Framework .*International Journal of Economics and Mangement Studies* ,12 (4),9-1.
7. Dima, G .(2014) .بازیابی از <http://www.eu-usr.eu> .<http://www.eu-usr.eu:2014/09/USRstandardsv15.pdf>
8. Dima, G .(2017) .Towards Building an European Common Reference Framework for University Social Responsibility .10th International Conference on Engineering and Business Education .Sibiu,: University Politehnica of Bucharest.
9. Giuffré ,L & ,Ratto, S. E .(2014) .A New Paradigm in Higher Education: University Social Responsibility (USR) .*Journal of Education & Human Development*,3 (1) ,231-238.
10. Goncu, B & ,Gorgulu, V .(2018) .University Social Responsibility Towards Sustainable Coexistence of Humans and Animals on Campus: Case Study on Bilgi Animal Friends Society .*Communication Management Review*, 80-100.
11. Maassen, P., Andreadakis, Z., Gulbrandsen, M & ,Stensaker, B .(2019) .*The Place of Universities in Society* .Hamburg: The Global University Leaders Council Hamburg.
12. Vasilescu, R., Baran, C., Epure, M & ,Baicu, C .(2010) .Developing university social responsibility: A model for the challenges of the new civil society .*Procedia Social and Behavior Scinces*,4177-4182.

Social responsibility of universities in the European Union

This paper seeks to examine the question how the new developments in higher education in Europe and the universities and institutes of higher education in European countries change the role of these institutions, especially in terms of aligning with the needs of society and meeting their social responsibilities and what is their social impact and what standards has resulted in In this context? The paper's findings show that the European model of strengthening university social responsibility using a bottom-up approach collects examples of good practice in universities across Europe and then builds on a whole new set of benchmark standards as a reference framework for social responsibility. The University is established in four areas of research, education, learning assistance and social participation throughout the European Higher Education Area. The main purpose of this European framework is to help network between European universities from the perspective of social responsibility to strengthen their social action and exchange political and practical experiences in areas such as organizational governance, personnel procedures, environmental protection, fair action, customer orientation, community participation and Development and human rights and democratic citizenship.

Keywords: Social Responsibility, University, European Union